

Свириденко Наталія Сергіївна,

Інститут мистецтв

Київського університету імені Бориса Грінченка,

бул. І. Шамо 18/2, м. Київ, 02154

ORCID iD 0000-0001-5109-1334

Н. Свириденко (верджінал)

К. Чеченя (лютня)

МУЗИКА В МУЗЕЇ (II половина XX ст., Україна)

У статті висвітлено проблему пошуку відповідних приміщень, у яких би старовинна музика могла сприйматися органічно, де стилістика, музика, інструментарій та манера виконання об'єднувалися б у єдиний стиль, який посилював би сприйняття кожного з компонентів музичного процесу. Це питання постало у зв'язку з відродженням старовинної музики, що розпочалося у СРСР з 60-х років XX ст. Пошуки приміщення привели до залів музеїв, розміщених у старовинних будівлях. Така практика проведення концертів старовинної музики була розповсюджена у Західній Європі ще з першої половини XX ст., де згаданий процес розпочався раніше, ніж у нас. Це і послужувало прикладом для наслідування.

Ключові слова: музей, старовинна музика, клавесин, ансамбль, живопис, експозиція, стиль.

Свириденко Н.С.

Музыка в музее (II половина XX в., Украина)

В статье освещена проблема поиска соответствующих помещений, в которых бы старинная музыка могла восприниматься органично, где стилистика, музыка, инструментальный и манера исполнения объединялись бы в единый стиль, который усиливал бы восприятие каждого из компонентов музыкального процесса. Этот вопрос возник в связи с возрождением старинной музыки, которое началось в СССР с 60-х годов XX в. Поиски помещения привели в залы музеев, расположенных в старинных зданиях. Такая практика проведения концертов старинной музыки была распространена в Западной Европе еще с первой половины XX в., где упомянутый процесс начался раньше, чем у нас. Это и послужило примером для подражания.

Ключевые слова: музей, старинная музыка, клавесин, ансамбль, живопись, экспозиция, стиль.

Svyrydenko N.S.

Music in museum (second half of 20th century, Ukraine)

Due to the process of early music revival, started in the USSR since the 60s of the 20th century, there are searches of the appropriate premises, in which early music could be perceived naturally, where one can feel a single style in combination of rooms, music, instrumentation and performance style that would increase the perception of each of the components of the creative process. Such most suitable premises

are found out to be the halls of museums — former mansions, or palaces, which serve as museums in our time. The practice of conducting concerts in museums was introduced in Western Europe in the first half of the 20th century as a part of the overall process of early music revival and became an example for other countries including Ukraine.

The Museum of Ukrainian Fine Arts was one of the first museums where concerts of early music were held in 1988. The concert programs featured the music of prominent Ukrainian composers of the 16th–18th centuries. Since 1989, the “Concerts in Museum” began to be held at the Museum of Russian Art, where one could hear music from the 18th to the beginning of the 19th century from “The Music Collection of the Razumovsky Family”. Since 2003, the door has opened for concerts at the National Museum of History of Ukraine, where, in addition to chamber music, the visitors watched the whole performance — the chamber opera by D. Bortniansky “Sokil”. The performance of this opera was also held at other museums of Ukrainian cities, as well as in Poland.

Ancient instruments in some museums, that have lost its sound and artistic qualities, attracted attention of the musical experts. In association with scholars and the administration of museums, restoration work was carried out and brought back the old tools to life, which made it possible to hear the true “voice of the past”. This happened from the pianoforte at the Museum of Ukrainian History, the Lesia Ukrainka Museum in the village Kolodyazhny of Kovelsky District in Volyn and the Memorial Museum of Maxim Rylsky in Kyiv.

Nowadays many museums in Ukraine have become centres of culture, both visual and musical. Due to this process, contemporaries' views about the past art have expanded, the recordings of ancient music phonograms initiated film-making.

Key words: museum, ancient music, harpsichord, ensemble, painting, exposition, style.

© Свириденко Н.С., 2018

Визначення проблеми. У Західній Європі у кінці XVIII ст. — першій половині XIX ст. відбувається зародження нового естетичного напрямку — романтизму, а разом з ним виникає прагнення відтворити культуру минулого — відродити старовинне мистецтво.

Незважаючи на те, що початки історичного підходу до осмислення творів мистецтва загалом та музичного зокрема простежуються ще з 1615 р. у роботах Міхаеля Преторіуса, в естетиці XIX ст. пріоритетною все ж залишається думка щодо прогресивного способу розвитку мистецтва.

Проте у XVIII ст. у німецькій класичній естетиці формується історичний підхід до вивчення предметів мистецтва минулих епох. Він ґрунтувався на ретельному дослідженні теорії та історії мистецтв [1]. Засновником цього підходу став німецький вчений Й.Й. Вінкельман (Winkelmann Johann Joachim). Незважаючи на те, що він був археологом, його теорія мала ключове значення щодо осмислення старовинного мистецтва загалом. Й.Й. Вінкельман заперечував ідею прогресу в мистецтві й можливість її застосування до інших мистецтв [1].

Таким чином, історичний підхід до вивчення творів мистецтва з розумінням сутності естетики останніх, які поєднані системою поглядів, притаманних певному часу, відкрили шлях до їх розуміння та інтерпретації у сучасному просторі.

Мета статті — висвітлити процес відродження старовинної музики в Україні другої половини XX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У зв'язку з історичним підходом до розуміння та дослідження старовинного мистецтва у Західній Європі наприкінці XIX ст. виникає інтерес музикантів до творів композиторів XVI–XVIII ст. Проте виконання старовинної музики у великих концертних залах та на сучасних (кінця XIX ст.) інструментах не дало задовільних результатів. Звукові можливості останніх та великі зали з відповідною акустикой конфліктували з музичним матеріалом — він губився у невизначеному для себе просторі й звуковій палітрі.

Вивчення естетичних поглядів та історичних фактів виконання старовинної музики заперечували спроби її «осучаснити». Для досягнення бажаного результату необхідно було мати відповідний інструментарій (якщо не оригінальні інструменти, то хоча б їх копії), виконувати музику в невеликих приміщеннях, таких, якими були зали палаців або салонів маєтків (наявність сцени не обов'язкова), а слухачі-глядачі розташовувались біля виконавців і могли відчути чарівність звучання старовинних інструментів і навіть брати участь у музикуванні, як це зображено на картині А. фон Менцеля «Флейтовий концерт в Сан-Сусі» [2, 236].

У країнах Західної Європи в першій половині XX ст. концерти старовинної музики почали проводитися у залах палаців, що добре збереглися з минулих часів, та маєтків, які стали музеями. Музику виконували на оригінальних старовинних інструментах або їхніх копіях.

Виклад основного матеріалу. Першу спробу проведення концерту в музеї здійснила видатна клавесиністка Ванда Ландовська на початку ХХ ст. у Дзеркальній залі Версальського палацу (Франція). Захід був успішним. Відтоді такі концерти у різних музеях європейських країн стали частиною культурного життя Європи [3].

Один зі співробітників (Тудора Ставіле) Художнього музею з Кишинева, який свого часу відвідав музеї Італії, так описував цей процес: «...художнє життя в залах музею починалося рано — зранку приходили співробітники музею і займалися своєю справою, а водночас проходили музиканти і починали свою репетицію концерту. Це зовсім не виглядало як довершене виконання в концерті. Це був робочий процес, в якому щось не виходило, а потім, в результаті наполегливої роботи, нарешті виникало щось неповторно прекрасне, як у живописі або в інших проявах образотворчого мистецтва. Це було справжнє творення прекрасного!..» Старовинна музика почала звучати у фільмах на історичну тематику, театральних виставах для відтворення колориту певної доби (Англія, Франція тощо).

У країнах СРСР процес відродження старовинної музики через стримування цього напрямку в мистецтві розпочався із затримкою майже в 50 років — лише у 60-х роках ХХ ст. Відомо, що «Концерти в музеї» відбувалися у Москві в 1970-х роках у Державному музеї образотворчого мистецтва ім. О.С. Пушкіна. Ініціатором їх проведення став всесвітньо відомий музикант С.Т. Ріхтер (нар. 1915 р. у Житомирі). На першому поверсі музею, у залі Античного мистецтва, був встановлений подіум для роялю (чорного) та близько 100 сучасних стільців (чорних). Ріхтер грав музику, не прив'язуючи її до античної доби, проте таку ж вічну й прекрасну. Це був його заключний період концертування [4].

У Києві «Концерт у музеї» відбувся 29 листопада 1988 р. на виставці італійського сучасного живопису в Державному музеї українського образотворчого мистецтва (нині — Національний художній музей України). Музику виконувала солістка Республіканського будинку органної та камерної музики (нині — Національний будинок органної та камерної музики України) Наталія Свириденко (клавесин). Для відвідувачів виставки була помітна традиційність, яка склалася з давніх часів у італійському живописі, і тому музика, що прозвучала в концерті — твори Дж. Фрескобальді, Б. Марчелло та Д. Скарлатті, — органічно вписалася у загальну концепцію події. Концерт відбувся при аншлазі та в атмосфері особливого піднесення [5].

Директор музею, відомий художник Михайло Романішин, схвально поставився до ідеї звучання старовинної музики, тому незабаром

розпочалася тривала співпраця, продовженням якої стали концерти циклу «Українське бароко» в залі історичного портрету, де представлені портрети гетьманів України.

Зокрема, у газеті «Вечерний Киев» зазначалося: «Следует отметить, что первые концерты клавесинной музыки в исполнении Н. Свириденко состоялись недавно в Государственном музее украинского изобразительного искусства УССР, имели огромный успех у музыкальной общественности нашего города. И вот теперь почетатели прекрасного будут иметь возможность вновь встретиться с музыкой прошлого, услышать великолепное повествование исполнительницы. В этом году Н. Свириденко планирует выступать с такими вечерами регулярно — два раза в месяц» [6].

З січня 1989 р. розпочинаються концерти в Музеї російського мистецтва (нині — Київський національний музей російського мистецтва). «Концерт в музеї» — таку назву мав цикл музичних вечорів клавесинної музики. Перший концерт був присвячений творчості сім'ї Й.С. Баха [7].

У рамках програми культурних зв'язків між містами-побратимами Києвом та Братиславою відбулося два концерти чеської музики ХVIII ст. у виконанні Анатолія Когана (флейта) та Наталії Свириденко (клавесин) [8]. Один із концертів присвячувався 88-річчю Державного музею українського образотворчого мистецтва. В одному із його залів було розгорнуто експозицію картин українських художників ХVIII ст., звучала музика у виконанні лауреата Республіканського музичного конкурсу імені М.В. Лисенка Сергія Юсова (скрипка) і солістки Республіканського будинку органної та камерної музики Наталії Свириденко. Було виконано твори М. Березовського, Д. Бортнянського та інших видатних українських композиторів ХVIII ст., а також сучасників — Леоніда Грабовського, Паулса Данче, Альфреда Шнітке [9].

Цікавою сторінкою в історії проведення концертів у музеї було виконання музики з Нотного зібрання сім'ї Розумовських з Фондів Центральної наукової бібліотеки Академії наук України. Воно вміщувало величезну кількість творів (близько 2300) західноєвропейських та вітчизняних композиторів ХVII–ХVIII ст.: оперні, симфонічні, камерно-інструментальні твори, багато для клавесину. Це був великий проект. Цикл був названий «Музика від Розумовських». Виконавці — Ольга Пасічник (сопрано), (нині відома зірка європейської сцени), Олександр Протас (флейта), Олег Турченко (скрипка), Наталія Свириденко (клавесин, ведуча).

Про цю подію йшлося в «Правде Украины»: «Своеобразное очарование приобретает звучание

старинних мелодій в залах художественних музеїв, среди старинних полотен» [10].

Згодом на концерти, які відбувалися у Київському музеї російського мистецтва, почала формуватися своя аудиторія. Крім давніх шанувальників класичної музики, все частіше приходила молодь — батьки з дітьми, підлітки. Щирий інтерес публіки виникає і до лекцій (Н. Свириденко) перед початком виконання творів. Під час кожного концерту звучали все нові й нові твори, які жодного разу не повторювалися. Проте, на жаль, у 1992 р. через певні адміністративні проблеми концерти у музеї припинилися, про що свідчить публікація у газеті «Правда України» від 15.12.1992 р. Раїси Кудрицької (справжнє ім'я Раїса Едуардівна Канепа, падчерка В.С. Косенка) під назвою «Музыка от Разумовских. Не умолкнет ли она?» [10]. І музика від Розумовських «умолкла».

З 2003 р. свої двері для концертів відкрив Національний музей історії України: «У такі дні історія оживає в звуках. Щоразу нові програми дають слухачам уяву про нашу музичну спадщину. Пані Свириденко справедливо вважає, що для слухання клавесинної музики потрібні невеликі камерні зали, саме такі, в яких слухали клавесин у минулі сторіччя» [11]. До концертів залучалися студенти Київської дитячої академії мистецтв та солісти Національного будинку органної та камерної музики України. У просторому холі першого поверху прозвучала опера Д. Бортнянського «Сокіл».

Постановка камерної опери Д. Бортнянського «Сокіл» відбулася у 1995 р. у концертному виконанні, а у сценічному — 1997 р. і була показана в музеях Т.Г. Шевченка (Канів), Лесі Українки (Ялта), Літературному музеї (Одеса), в Італійському дворіку (Львів та Краків (Польща)). Сюжет опери, музичний матеріал та відповідне середовище створювали прекрасне поєднання, у якому слухач-глядач із захопленням сприймав мистецьку подію.

Не менш успішною була постановка камерної опери італійського композитора Дж.Б. Перголезі «Служниця-пані» в перекладі українською мовою в Італійському дворіку (Львівський історичний музей).

Проведення концертів у музеях привернуло увагу науковців до музичних інструментів-експонатів, які мовчазно стояли в експозиціях, як німі свідки певного часу, що втратили свої звукові та художні якості. З точки зору науковців європейських музеїв такий стан є неприйнятним. Музичні інструменти, що знаходяться

у Європейських музеях, звучать і функціонують як історичні факти. Вони засвідчують важливі процеси розвитку конструкції інструментів та їх звучання. Адже для кожного типу інструмента призначався відповідний музичний матеріал, який природно звучав саме на ньому. У 2006 р. було реставровано піано форте (Національний музей історії України) відомого австрійського майстра Йогана Шанца (Johan Schantz) кінця XVIII ст. при сприянні Міністерства культури України [12].

Значною культурною подією 2008 р. для Волині стала реставрація роялю Лесі Українки в Музеї-садибі Лесі Українки (Колодяжне). Гра на роялі була для великої української поетеси частиною її творчого життя. Для України французький рояль "Pleyel" 1860 р. був доволі рідкісним явищем, а тим більше такий, на якому грала поетеса. Крім того, на реставрованому роялі було відтворено ті твори, які виконувала Леся Українка в притаманній саме їй манері [13].

Було повернуто до життя і рояль "Schreder" з Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського. Нині на ньому постійно виконуються концерти, тематика яких пов'язана з поезією та перекладами видатного митця; а також білий рояль "Kerntorf" з Літературно-меморіального музею М. Булгакова на Андріївському узвозі [14].

Висновки. У ХХІ ст. концерти в українських музеях стали звичним явищем. До організації таких заходів долучилося багато музеїв, зокрема Варвари та Богдана Ханенків, Національний музей «Київська картинна галерея», «Шоколадний будинок», музеї Чернігівщини — Чернігівський обласний художній музей ім. Григорія Галагана, садиби у Качанівці, Батурині тощо.

Отже, таке художнє явище, як «Концерти в музеї» показало глибину та велич української культури, що дало новий імпульс для творчості:

- оживило експозиційні площі;
- поповнило зали музеїв багатьма новими відвідувачами;
- ініціювало виконання нових, раніше невідомих програм;
- викликало інтерес до експозицій музею;
- ініціювало записи раніше невідомої музики до Фондів українського радіо;
- стало тематикою телевізійних фільмів.

Нині проведення концертів у музеях стало для України природним явищем, характерним для багатьох музеїв Європи.

ДЖЕРЕЛА

1. Шестаков В.П. От этоса к аффекту. История музыкальной эстетики от античности до XVIII века. Исследование / В.П. Шестаков. — М. : Музыка, 1975. — 351 с.
2. Свириденко Н.С. Стилістика виконання старовинної музики на прикладі творів Й.С. Баха : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н.С. Свириденко. — К. : Інтерсервіс. — 2017. — 242 с. — С. 236.
3. Ландовска В.О. О музыке / В.О. Ландовска ; [пер. с англ.] ; послесл. А.Е. Майкапара. — М. : Радуга, 1991. — 438 с. — С. 13.
4. Особистий архів Н. Свириденко.
5. Кобиць О. Клавесин в музеї / О. Кобиць // Вечірній Київ. — 29.11.1989. — С. 3.
6. Семенко О. Концерт в музеє / А. Семенко // Вечерний Киев. — 7.01.1989. — С. 3.
7. Кобиць О. Концерты в музеє / О. Кобиць // Вечерний Киев. — 24.03.1989. — С. 3.
8. Галайчук А. Присвячено 90-річчю музею / А. Галайчук // Прапор комунізму. — 1990 — С. 4.
9. Порушуючи музейну тишу // Демократична Україна. — 22.09.1992. — С. 4.
10. Кудрицкая Р. Музыка от Разумовских. Не умолкнет ли она? / Р. Кудрицкая // Правда Украины. — 15.12.1992. — С. 4.
11. Москалец О. Лунала музика в музеї / О. Москалец // Українське слово. — 2003. — № 15 (10–16 квітня). — С. 13.
12. Фонтаний Е. В киевском музее «воскресли» уникальный рояль XVIII века / Е. Фонтаний // Сегодня. — 26.05.2006. — С.4.
13. Леонтович О. Лесин рояль зазвучав / О. Леонтович // Урядовий кур'єр. — 2008. — С. 10.
14. Фонтаний Е. На Андреевском спуске продают по частям белый рояль / Е. Фонтаний // Сегодня. — 20.09.2006. — 11 с.

REFERENCES

1. Shestakov, V. P. (1975). Ot etosa k affektu. Istoriia muzykalnoi estetiki ot antichnosti do XVIII veka. Issledovaniie [From Ethos to Affection. The History of Musical Aesthetics from Antiquity to the XVIII century. Research]. M.: Music, 351 (in Russian).
2. Svyrydenko, N. S. (2017). Stylistyka vykonannia starovynnoi muzyky na prykladi tvoriv Y. S. Bakha [Stylistics of the Performance of Ancient Music on the Example of J. S. Bach: teaching method]. Navch.-metod. posibnyk dlia stud. vyshchychkh navch. zakladiv. K.: Interservice, 242 (in Ukrainian).
3. Landovska, V. (1991). O muzyke [About Music]: [per. s angl.]; posleslovie A. Ye. Maikapara. M.: Raduga, 438 (in Russian).
4. Osobystyi arkhiv N. Svyrydenko [Personal Archive of N. Svyrydenko] (in Ukrainian).
5. Kobits, O. (29.11.1989). Klavesyn v muzei [Harpsichord in Museum]. *Vechirnyi Kyiv*, 3 (in Ukrainian).
6. Semenko, O. (7.01.1989). Kontsert v muzeie [Concert in the Museum]. *Vechirnyi Kyiv*, 3 (in Russian).
7. Kobits, O. (24.03.1989). Kontserty v muzeie [Concerts in the Museum]. *Vechirnyi Kyiv*, 3 (in Russian).
8. Galaichuk, A. (09.01.1990). Prysviacheno 90-richchiiu muzeiu [Dedicated to the 90th Anniversary of the Museum]. *Prapor Komunizmu*, 4 (in Ukrainian).
9. Porushuiuchy muzeinu tyshu (22.09.1992). [Violating the Museum Silence]. *Demokratychna Ukraina*, 4 (in Ukrainian).
10. Kudritskaia, R. (15.12.1992). Muzyka ot Razumovskikh. Ne umolknet li ona? [Music from Razumovsky. Will it Keep Resounding?]. *Pravda Ukrainy*, 4 (in Russian).
11. Moskalets, O. (16.04.2003). Lunala muzyka v muzei [Music Tuned in the Museum]. *Ukrainske slovo*, 13 (in Ukrainian).
12. Fontanii E. (26.05.2006). V kiyevskom muzeie «voskresili» unikalnyi roial XVIII veka [A Unique Piano of the 18th century was “resurrected” in the Kiev Museum]. *Segodnia*, 4 (in Russian).
13. Leontovich, O. (14.08.2008). Lesyn roial zazvuchav [Lesya's Grand Piano Sounded]. *Uriadovyi Kurier*, 10 (in Ukrainian).
14. Fontanii, Ye. (20.09.2006). Na Andreievskom spuske prodaiut po chastiam bely roial [The White Piano is Being Sold in Parts on Andrieievskii Descent]. *Segodnia*, 11 (in Russian).